

Локально-етнічні топоніми на **-ани (-яни)**, утворені від прийменникових конструкцій

Топоніми на **-ани (-яни)** як спільнослов'янський ойконімний словотвірний тип віддавна привертала увагу ономастів. Зокрема, розглянемо ті географічні назви, що утворилися із колишніх прийменникових конструкцій внаслідок поєднання прийменників *за, під, над* та ін. з іменниками.

Одним із перших став вивчати слов'янські географічні назви на **-ани (-яни)** В. Ташицький [Taszycki, 1958: 228-268]. Такі найменування він назвав етнічними, бо первісно вони були назвами груп людей, тобто означали меншу чи більшу групу людей, назва яких мотивована характером місцевості, яку вони заселяли або з якої походили (пол. *Nagórzany, Krakowiany*, чеськ. *Podlužany, Olomoučany*) [Taszycki, 1958: 244]. Серед них учений виділив географічні назви на позначення особливостей розташування поселення, які походять від прийменникових виразів типу „*на горі*”, „*під горою*”, „*за горою*”. Мешканці таких поселень називалися *нагорянами, підгорянами, загорянами*. З назв цих колективів людей поставали назви населених пунктів: *Нагоряни, Підгоряни, Загоряни* [Taszycki, 1958: 247]. Д.Г. Бучко виділяє у покутській топонімії назви на **-ани (-яни)**, утворені від прийменникових конструкцій, напр., с. *Нагоряни* – *нагоряни* „жителі, що оселилися на горі, по горах” [Бучко, 1997: 83-86]. В українському топоніміконі такі утворення представлені одиничними прикладами.

Локально-етнічні топоніми на **-ани (-яни)** виникли внаслідок топонімізації множинних апелювативних назв на означення групи людей за різними їх характеристиками. З репрезентованих на території України локально-етнічних назв виділено такі, підставою для виникнення назв яких

були прийменникові конструкції типу „*під гора*”, „*за гора*”, „*межи гора*”, які, лексикалізуючись, творили основу топонімів. Назви поселень могли утворюватись від найменувань, сформованих раніше на основі прийменникових конструкцій (*Загора, Підгора, Нагора*), або ж від назв, у яких прийменники *за, під, на* разом з іменником *гора* з'являються тільки з заселенням території. Поселенці отримували назви від сусідів, в залежності від того, де і в якому напрямку стосовно цих сусідів вони розташовувалися – за горою, під горою чи на горі, тож відповідно звалися *загоряни, підгоряни, нагоряни*. Згодом ці назви перейшли від категорії особових іменників до категорій предметних іменників, що, згідно з розвитком значень іменників чоловічого роду, привело до виникнення ідентичних за формою назв місцевостей – *Загоряни, Підгоряни, Нагоряни*.

На досліджуваній території найбільше топонімів на **-ани (-яни)** утворено від конструкцій з прийменником *за*, менше – з прийменниками *під, по*. Одиначними прикладами представлені відапелятивні ойконіми, утворені від конструкцій з прийменниками *на, при*.

Забаряни (1): (*Забаряни*, 1946, Пл., Полтавський р-н, Укр АТП: 426), від апелятива *забаряни* „поселенці за баром”, пор. *бар* „мокре місце між горбами, болото” > пол. *bara* „калюжа, болото” (ЕСУМ I: 137).

Загоряни (2): (*Загоржаны*, 1765, Соколецький округ, Кам'янецький повіт, АЮЗР V/III: 431); (*Zagórzany*, домінія Городок, ЙФМ: 121), від апелятива *загоряни* „поселенці за горою”; можливо, відкатоїконімне утворення „переселенці з НП *Загір'я*” (*Zagorze*, 1430, AGZ II: 85). Ойконім має аналоги в інших слов'янських мовах: блр. *Загараны* (Рап Мін: 101), пол. *Zagórzany* (Podlawska: 68), чеськ. *Zahorany* (Profous IV: 692), словац. *Zahorany* (Шпітько: 175).

Залісяни, Залішани (4): (*Zaleszany*, 1625, Київське воєводство, ŻD XXI: 382); (*Залешаны*, XIX ст., Рівненський повіт, ОВЕ II: 614); (*Zaleszany*,

1890, староство Стрий, SORG: 577); (*Залисяни*, 1646, Житомирський повіт, Сел РУ 1569-1647: 479), від апелятива *залишани/залисяни* „поселенці за лісом”, можливо, відкатоїконімне утворення, пор. назву НП *Залисся* (*Zalesie*, 1661, LWR II: 58). Ойконім має аналоги в інших слов’янських мовах: блр. *Заляшаны* (Рап Мін: 104), пол. *Zaleszany* (ЙФМ: 124), чеськ. *Zalešany* (Profous IV: 718).

Замшани (1): (*Замшани*, XVI ст., Ратненське староство, ЖІУР VII: 45), поділяємо думку В.П. Шульгача, що назву утворено від апелятива *замшани* „ті, що живуть за мохом”, можливо, „поселенці за болотом”, пор. укр. діал. *мох* „болото, заросле мохом і дрібною осокою”, блр. діал. *мох* „болото; мохове болото” [Шульгач, 2001: 53]. На підтвердження цієї гіпотези приведемо опис М.І. Теодоровича: „... (село Замшаны) расположено в болотистой местности. Название это село получило, вероятно, от того, что вблизи его, с севера, пролегает **болотистое место**” (ОВЕ V: 332). Ойконім має відповідник у білоруській мові: *Замшаны* (Рап Бр: 56).

Заличани (1): (*Zaliczany*, 1583, Волинське воєводство, Кременецький повіт, *ŽD XIX: 141*), відапелятивні назва, буквально *заличани* „жителі, що мешкають за ликом”, пор. *лико* „кора липи” (Фасмер II: 540).

Залужани (4): (*Залужани*, 1946, Льв, Городоцький р-н, Укр АТП: 329); (*Залужани*, 1946, Др, Дрогобицький р-н, Укр АТП: 137); (*Залужани*, 1946, Др, Дублянський р-н, Укр АТП: 138); (*Залужани*, 1946, См, Охтирський р-н, Укр АТП: 535), від апелятива *залужани* „поселенці за лугом”, пор. *луг* „кривизна, зниження поверхні землі; низький ліс, прибережні зарості, болото” (ЕСУМ III: 298). Можливо, відкатоїконімне утворення, пор. НП *Залужжя* (1619, КЗС III: 164, 219), (*Zaluze*, 1661, LWR III: 124). Щодо відповідників репрезентовано чеськ. *Zalužany* (Profous IV: 722).

Залучани (1): (*Zaluczany*, 1890, староство Бережани, SORG: 72), від апелятива *залучани* „поселенці за лукою”, пор. *лука* „згин, луговий чи лісовий простір у згині річки” (Фасмер II: 531). Можливо, відкатоїконімне утворення

„переселенці з НП *Залуччя*” (*Zalucze*, 1661, LWR III: 63).

Зарічани (1): (*Зарічани*, 1946, Жт, Житомирський р-н, Укр АТП: 172), від апелятива *зарічани* „поселенці за рікою”. Можливо, ойконім походить від назви НП *Заріччя* (СГН Укр: 165). Ойконімні аналоги зустрічаємо в інших слов’янських мовах: блр. *Зарачаны* (Рап Віц: 159), пол. *Zarzeczanu* (Podlawska: 68), чеськ. *Zaříčanu* (Profous IV: 731).

Нагоряни, Нагоряни (8): (*Nahorzany alias Piotrowa hora*, 1489, Жидачівський повіт, AGZ VII: 168); (*Нагоряни*, середина XVI ст., Львівське староство, ЖІУР VII: 214); (*Nahorzany*, 1622, Вн, Кр: 434); (*Нагоряни*, 1829, Дубенський повіт, Сел РУ 1826-1849: 362); (*Нагоряни*, 1946, Чрв, Кельменецький р-н, Укр АТП: 641); (*Nagorany*, XVI – початок XVII ст., Овруцький повіт, *ŽD XX*: 184); (*Нагоряны*, 1493, Кам’янецький повіт, АЮЗР VIII/II: 336); (*Nagorzany*, 1612, Тр, Кр: 418), від апелятива *нагоряни* „поселенці на горі”. Аналогічні топоніми поширені на теренах Славії: пол. *Nagórzany* (Stieber: 34), чеськ. *Nahořany* (Profous III: 172).

Підгоряни (1): (*Podgórzany*, 1890, староство Теревовля, SORG: 615), від апелятива *підгоряни* „поселенці під горою”. Стосовно аналогів засвідчені ойконіми: пол. *Podgórzany* (Podlawska: 68), чеськ. *Podhořany* (Profous III: 394), словац. *Podhorany* (Шпітько: 175).

Підлішани (2): (*Podleschany*, 1474, Львівська земля, MRPS I: 59); (*Podleszczany*, 1545, з опису Крем’янецького замку, *ŽD VI*: 100), від апелятива *підлішани* „поселенці під лісом”.

Підлужани (2): (*Podluszani*, 1450, Львівська земля, AGZ XIV: 305); (*Підлужани*, 1946, Пл., Решетилівській р-н, Укр АТП: 427), від апелятива *підлужани* „поселенці під лугом”.

Підшумляни (1): (*Подшумляны*, 1648, Заваловецький деканат, АЮЗР, I/IV: 542, 543), від апелятива *підшумляни* „поселенці під шумом”, пор. *шум(и)* „бистрина, фарватер річки” (Дзензелівський: 118-119), руч. *Шум* (СГУ: 628).

Подоляни (5): (*Podolany*, староство Броди, 1890, SORG: 41); (*Podolany*, 1507, Волинь, Острозький повіт, AS III: 47); (*Подоляни*, 1946, Тр, Шумський р-н, Укр АТП, 583); (*Подоляни*, 2001, Хм, Кам'янець-Подільський р-н, СГН Укр: 326); (*Подоляни*, 1946, К-П, Старосинявський р-н, Укр АТП: 246); (*Подоляни*, 1946, Рв, Гощанський р-н, Укр АТП: 442), від апелятива *подоляни* „поселенці по долах”, пор. діл „низ; долина; підлога; яма” (ЕСУМ II: 89). Також імовірно *подоляни* „мешканці з НП Поділля; поселенці з Поділля” (*Podolye*, 1447, MRPS I: 1). Ойконімні відповідники представлені в інослов'янських топосистемах: блр. *Падаляны* (Рап Віц: 286), пол. *Podolany* (Podlawska: 69).

Порічани (1): (*Порічани*, 1946, Вл, Камінь-Каширський р-н, Укр АТП: 55), від апелятива *порічани* „поселенці по ріці”, можливо, відкатоїконімне утворення від назви НП *Поріччя* (СГН Укр: 332). Має аналог у чеській мові: *Poričany* (Profous III: 438).

Прилисяни (1): (*Прилисяни*, 1946, Ль, Сокольницький р-н, Укр АТП: 348), від апелятива *прилисяни* „поселенці при лисій горі”, пор. стале словосполучення *лиса гора* „народна назва непорослої лісом чи кущами гори; частина топографічна назва в Україні” (Митр. Іл. ЕС II: 361).

Прилужани (1): (*Прилужани*, 1946, Др., Мостиський р-н, Укр АТП: 143), від апелятива *прилужани* „поселенці при лузі”.

Крім загальноновживаних апелятивів, в основах локально-етнічних топонімів на **-ани (-яни)** виступають власні назви водних об'єктів. Серед зафіксованих ойконімів відгідронімного походження існують назви, утворені від прийменникових конструкцій типу „за Дністром”, „під Дністром”. Лексикалізуючись, такі прийменникові сполучення творили основи ойконімів.

Забужани (1): (*Забужани*, 1568, Луцький повіт, КЗС I: 225), від апелятива *забужани* „поселенці за р. Буг”.

Прибужани (2): (*Прибужани*, 1946, Мк, Вознесенський р-н, Укр АТП: 357); (*Прибужани*, 1946, Ль, Кам'янка-Бузький р-н, Укр АТП: 332), від

апелятива *прибужани* „поселенці при р. Буг”.

Побужани (1): (*Pobuszany*, 1476, Белзька земля, Буський повіт, MRPS I: 74), від апелятива *побужани* „поселенці по р. Буг”.

Задністряни (1): (*Задністряни*, 1946, Др., Рудківський р-н, Укр АТП: 147), від апелятива *задністряни* „поселенці за р. Дністер”.

Підністряни (1): (*Podniestrzany*, 1515, Жидачівський повіт, *ŽD XVIII*: 165), від апелятива *підністряни* „поселенці під р. Дністер”.

Заушани (1): (*Zauszany*, XVI ст., Київське воєводство, *ŽD XX*: 171), від апелятива *заушани* „поселенці за р. Уша”, пор. р. Уша – права притока Прип’яті, нині Уж, Уша (СГУ, 579).

Залуквяни (1): (*Zalukvyani*, 1440, Галицька земля MRPS I: 121), від апелятива *залуквяни* „поселенці за р. Луква”, пор. „...над рікою *Луква*...” (Галицьке староство, ЖІУР I: 96).

Таким чином, словотвірний аналіз показав, що локально-етнічні топоназви на **-ани (-яни)** могли виникати від прийменникових конструкцій, при чому прийменники *за, під, на, при* поєднувалися з апелятивами чи гідронімами. Топоніми цього типу мають аналоги на теренах усієї Славії, зокрема, вони засвідчені у білоруському, польському, чеському, словацькому топоніміконах.

Скорочення

АЮЗР Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссией для разбора древних актов. Ч. I-VIII. – К., 1859-1914.

Дзендзелівський Дзендзелівський Й.О. Спостереження над українськими народними назвами гідрорельєфу // *Onomastyka*. R. XVII. Z. 1-2. – Wrocław..., 1972. – S. 109-151.

ЕСУМ Етимологічний словник української мови: У 7т. – К., 1982-2003. – Т. I-IV.

ЖІУР Жерела до історії України-Руси.– Львів, 1895-1900. Т. I-

VII.

ЙФМ Йосифінська (1785-1788) і Францисканська (1819-1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К., 1965.

КЗС Кременецький земський суд. Описи актових книг. – К., 1959-1965. – Вип. I-III.

Кр Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття // ЗНТШ. Т.ССХІІІ. Праці історично-філософської секції. – Львів, 2002. – С. 374-521.

Л Метр Литовская метрика.// Русская историческая библиотека. Т. XX. – Пб, 1903. Т. XXVII. – С-Пб, 1910.

Митр. Іл. ЕС Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник української мови. Т. I-IV – Вінніпег, 1979-1994.

ОВЕ Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Сост. Н.И. Теодорович. Т. I-V. – Почаев, 1888-1903.

Рап Бр Рапановіч Я. Н. Слоунік назвау населеных пунктау Брэсцкай вобласці. – Мінск, 1980. – 176 с.

Рап Віц Рапановіч Я. Н. Слоунік назвау населеных пунктау Віцебскай вобласці. – Мінск, 1977. – 504 с.

Рап Мін Рапановіч Я. Н. Слоунік назвау населеных пунктау Мінскай вобласці. – Мінск, 1981. – 360 с.

СГУ Словник гідронімів України./ Уклад. І.М. Желєзняк. та ін. – К., 1979. – 780 с.

СГН Укр Словник географічних назв України/ В.О. Горпинич. – К. : Довіра, 2001. – 526 с.

Сел РУ 1569-1647 Селянський рух на Україні 1569-1647 рр. – К., 1993.

– 534с.

Сел РУ 1826-1849 Селянський рух на Україні 1826-1849 рр. – К., 1985.

– 503с.

Укр АТП Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1947. – 1063 с.

Фасмер Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Т. 1-4. – М., 2004.

Шпітько Шпітько І.М. Творення ад'єктонімів від ойконімів з формантом -ан-у в словацькій літературній мові // Ономастика і апеллятиви. В. 10./ За ред. В.О. Горпинича. – Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. – С. 175-180.

AGZ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868-1935. Т. I-XXV.

AS Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887-1910. Т. I-VII.

LWR Lustracja wojewodztwa Ruskiego 1661-1665. Cz. I-III. – Wrocław-Warszawa-Krakow, 1970-1976.

MRPS Matricularum Regni Poloniae Summaria. Т. I-IV. – Varsoviae, 1905-1917.

Podlawska Podlawska D. Nazwy etniczne z sufiksami -any i -ice na terenie Polski // Onomastika. R. XVII. Z. I-II. – Wrocław – Warszawa – Krakow – Gdansk, 1972. – S. 65-82.

Profous Profous A. Mistni jmena v Čechach, jejich vznik, puwodni vyznam a zmeny. – Praha, 1954-1957. Т. I-IV; Svoboda J., Šmilauer V. Т. V. – Praha, 1960.

SORG Spezial orts repertorium von Galizien. – Wien, 1893.

Stieber Stieber Z. Toponomastyka Lemkowszczyzny. Część I.

Nazwy miejscowości. – Łódź, 1948.

ŹDz Źródła dziejowe. Warszawa, 1876-1897. T. I-XXII.

Література

1. Бучко Д.Г. Ойконіми Покуття на -ани (-яни) на загальноукраїнському фоні// Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту. Серія: Лінгводидактика. Вип.1 – Тернопіль, 1997. – С. 83-86.

2. Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. – Київ, 2001. – 189с.

3. Taszycki W. Rozprawy i studia polonistyczne. I. Onomastyka. – Wrocław-Kraków. Wyd. Zakł. nar. im. Ossolińskich, 1958.

Summary

This article proposes analysis local-ethnic toponyms on -any (-yany) which were created from prepositional design. The analysis realized on the assumption of structure and lexical meaning of a derived stem of an oykonym.

Key words: toponym, oykonym, the oykonym system, local-ethnic name, appellative.

Інформація про автора

Царалунга Інна Богданівна – аспірант кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка, тема дисертації „Українські ойконіми на -ани (-яни)”, науковий керівник – канд. філолог. наук, доцент кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка *Купчинська Зоряна Олегівна*.

Працює асистентом кафедри української філології Хмельницького національного університету.

Домашня адреса: 29025, м. Хмельницький, вул. Курчатова, 4/3, кв. 53;

дом. тел.: 8 (0382) 55-66-32; моб. 8 (067) 98-520-68;

e-mail: tsaralunga@svitonline.com